

Közösség · Hagyomány · Szabadság

KOMMENTÁR

közéleti és kulturális folyóirat

2022/2.

EMBERI JOGOK ÉS KÖTELESSÉGEK

TURGONYI ZOLTÁN

TERROR HÁZA MÚZEUM 20

FEKETE RAJMUND

KULTURÁLIS HEGEMÓNIA

EGYETEM ÉS MEGVÁLTÁS

LÁNCZI ANDRÁS

NYELVI SZUVERENITÁS

BALÁZS GÉZA

A MEGŐRZÉS KULTÚRÁJA

L. SIMON LÁSZLÓ

KULTÚRPOLITIKAI TÉZISEK

SZABÓ LÁSZLÓ

AUTENTIKUS ÉRTELMSÉG

BENEDIKT KAISER

GLOBÁLIS KULTÚRHARC

MARCELLO VENEZIANI

GRÓF
KLEBELSBERG
KUNO
1875 – 1932

TARTALOM

KOMMENTÁR

- 3 Veszprémy László Bernát: „Halljátok e zenét?”
- 8 Ilyash György: Az orosz–ukrán háborúhoz vezető döntések
- 14 Fekete Rajmund: Végképp eltörölni

MŰHELY

- 25 Turgonyi Zoltán: Pátosz és illúziók nélkül az emberi jogokról
- 38 Pető Zoltán: Kultúra vagy civilizáció?
- 46 Pogrányi Lovas Miklós: *A Sziklán állunk*

- 57 Szabó László: Kultúrpolitikai gondolatok
- 60 Láncki András: Egyetem, *veritas* és a tudás mint megváltás
- 74 L. Simon László: A megőrzés kultúrája
- 83 Balázs Géza: A magyar nyelv felségjoga
- 92 Benedikt Kaiser: Organikus értelmiségek *versus* magánzók
- 98 Marcello Veneziani: A kulturális hegemoniától a politikai korrektségig

KÁNON

- 109 Békés Márton: Szuverén kultúra
- 124 Adorján Dávid Attila: A Horthy-korszak kultúrpolitikájának főbb vonásai

ÚJRAOLVASÓ

- 137 Kornis Gyula: A kultúra mint államcél

KONTRA

- 147 Czopf Áron: A metapolitika meghatározása
- 154 Bódi Ábel: Metapolitika működés közben

MÉRLEG

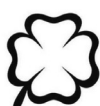
- 160 Magyarul a kulturális hatalomról

- 172 G. Fodor Gábor: *A Boston Politics*

RECENZOR

- 179 Feloldatlan zárójel (Molnár Tamás: *Európa zárójelben.* 2022) – Pogrányi Lovas Miklós
- 181 A lant és az íj (Békés Márton: *Nemzeti blokk.* 2022) – Czopf Áron
- 183 Zsidók végveszélyben (Veszprémy László Bernát: *Migráció és antiszemitizmus Nyugaton.* 2021) – Sayfo Omar
- 185 Déli föld, déli identitás (Szilvay Gergely: *Az amerikai Dél.* 2021) – Paár Ádám
- 187 Egy reakció liberálisról (Pető Zoltán: *Egy reakció „liberális” a 20. században.* 2021) – Karácsony András
- 189 Mélyen a lélekben: konzervatív természetvédelem (Francesco Giubilei: *A természet megőrzése.* 2022) – Uri Dénes Mihály

Lapunk megjelenését a Szerencsejáték Zrt. és a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

A MEGŐRZÉS KULTÚRÁJA

L . S I M O N L Á S Z L Ó

Illyés Gyula *Naplójában* olvasható a következő, 1946-ban papírra vetett történet:

„Milyen is volt a régi Magyarország? Árnyoldalait eleget rajzoltam. Fel-feltűnik, ami mosolyogtató volt rajta. A könyvespolcomon van egy kis szoborfej. Ez mosolyogtat most meg.

Bementem egy vidéki városka múzeumába. Két hatalmas ládában márvány akantuszlevelek, oszlopok, ablakrozetták törmelékei, egy-egy arasznyi gótikus ív.

– Ezek micsodák?

– Az x-i ásatásokból! – mondta lelkesen a múzeumigazgató. A 18. századi templom mellett volt ott még egy régibb is. Annak az ásatásaiból! Parancsolj választani belőlük, kérlek.

Találomra kivettem belőle egy öklömnyi szoborfejet. Ez áll most Babits versei előtt.”

Nagyon meglepődnék, ha napjainkban is volna példa ilyesmire: bár évtizedes elmaradás tapasztalható számos múzeumunk régészeti anyagának feldolgozásában, a leletek, valamint a múzeumi műtárgyak őrzéséhez és kezeléséhez való viszony a magyar muzeológusok magas szintű felkészültségéről, elkötelezettségéről és felelősségérzetéről tanúskodik. S nem mellékesen, az elmúlt évtizedekben olyannyira megváltozott az írói szerepfelfogás, átalakult az irodalom szerepe, jelentősen csökkent a költők társadalmi presztízse, hogy bizonyosan nem fogadna egyetlen költőt sem azzal az áhítattal egy múzeumigazgató, mint amit Illyés többször is megtapasztalhatott élete során.

Az irodalom presztízsveszteségén túl azt is be kell látnunk, hogy azt a jelentős tekintéllyel együtt járó közéleti szerepet, amit Illyés kivívott magának, 1983-ban bekövetkezett halála után senki sem tudta betölteni az irodalmi életből: sem a leáldozó szocializmus utolsó évtizedében, sem a rendszerváltozás forogtagában, sem a szabad Magyarország szellemi-politikai világában. Hiába törekedett rá Csoóri Sándor, hiába voltak ott az ellenzéki mozgalmakban és kormányzati felhatalmazást elnyerő MDF soraiban a korszak jeles irodalmárjai, hiába hirdetett nemzeti radikális programot Csurka István, hiába lett az első köztársasági elnök egy író-műfordító, s hiába voltak még közöttünk a nagy bölények: Juhász Ferencről Fekete Gyulán át Hubay Miklósig, vagy Konrád Györgytől Esterházy Péterig. Egyszerűen tudomásul kellett venni, a politika professzionalizálódása, a választási kampányok fókuszcsoporthoz és nem a nagy elvekhez való igazodása új politikusi és értelmiségi szerepet kívánt, ezek markáns szétválasztásával. Ráadásul a szabad világban nincs szükség politikai szelepekre, a sorok között üzenő, finom áthallásokkal operáló írókra, pontosabban nem osztanak nekik lapot a gyakorlati politika alakításában, csak ha maguk döntenek úgy, hogy politikussá válnak. Ez viszont már egészen másik státus, mint ami Illyésé volt.

INTÉZMÉNYŐRZÉS

Ahogy a politikai váteszszerepüktől megfosztott írók, úgy a múzeumok is három évtizede keresik a helyüket a megváltozott világban, amit különösen nehéz tesz az a sok-sok kihívás és konkurencia, amit a robbanásszerű technológiai és kommunikációs újítások hoztak magukkal. Az útkeresésben nincsenek könnyű helyzetben a vidéki Magyarország intézményei és intézményvezetői. Még a '90-es évek elején is egy nagyvárosban komoly társadalmi rang volt megyei levéltár, megyei könyvtár vagy megyei múzeum igazgatójának lenni. Annak ellenére, hogy az utóbbi évtizedben kinevezett, a középnemzedékhez tartozó, tehát a diktatúra bukása után diplomát szerzett intézményvezetők szakmai felkészültsége és nem ritkán még a rátermettsége is kifejezetten jónak mondható, sokkal kisebb a tekintélyük és befolyásuk, a közönségük fejlődésére gyakorolt hatásuk, mint elődjeiknek. Az okok között olyan egyszerű strukturális változást is megnevezhetünk, mint a megyerendszer és a fenntartói struktúra 2010 utáni átalakítása: a sok évszázados vármegyei szellemet és örökséget őrző megyei levéltárigazgatók a Nemzeti Levéltár tagintézményvezetői lettek, s szépen ki-koptak a megyei közgyűlések üléstermeiből és a reprezentációt jelentő nagyobb ünnepekről. A megyei könyvtárigazgatók városi könyvtárvezetővé váltak. S hiába volt sikeres a 2012-es múzeumi fenntartóváltás, a filiáitól megfosztott megyei múzeumok igazgatói nem egy esetben a polgármesterek által kézi vezéréssel irányított intézményvezetők lettek. Az a paradoxon az egészben, hogy ezek a vezetők javarészt a városi konzervatív értelmiség részei (voltak), tehát a polgári oldal – akaratlanul is – a saját szellemi háterszágát gyengítette a változtatással.

Van a fentínél komolyabb oka is a múzeumok tétova útkeresésének. A kortűnetnek is nevezhető általános intézményellenesség. Ez eredendően nem a konzervatívok sajátja, de ők sem tudják teljesen kivonni magukat a korszellem hatása alól. Ahogy a nagyszerű katolikus filozófus, történész és politológus Molnár Tamás fogalmaz a több mint két évtizede megjelent *Én, Symmachus* című művében, a számunkra fontos intézményrendszer kikezdésére, megkérdőjelezésére nincs igazán ellenszereink. S ugyan ő elsősorban a nagy identitás-kereteket nyújtó intézményekre gondolt, de ugyanaz igaz a nemzeti közösség identitását őrző kulturális intézményekre (egyetemekre, múzeumokra, könyvtárakra, levéltárakra), mint magára a nemzetre. Molnár Tamás így mutat rá a folyamatra:

„Valamennyi dekadencia-felfogással ellentétben, ideértve azokat is, amelyek makacsul megújulást emlegetnek, megpróbáltam a saját szemüvegemen keresztül láttatni a világunkat meghatározó fontos fogalmak elporladását. Azt a folyamatot, melyet egyénekként, de főként mint egy kultúra tagjai, ugyancsak érzékelünk. Ez az összeomlás legjobban az intézmények – esetünkben a nemzet, az egyház, az egyetem stb. – szintjén mérhető le, amelyeknek, az egyénekhez némiképp hasonlóan, nincs ellenszere a megingatásukat, újra meghatározásukat, vagy épp a lejáratásukat célzó törekvésekkel szemben.”¹

Ez olyan önellentmondást eredményez, ami valóságos intellektuális csapdahelyzet: még konzervatívként sem a múzeum alapfeladatainak a megőrzésén munkálkodunk, hanem azok kiterjesztésén, hogy legitimáljuk a közösségi anyagi források felhasználásának jogosságát. A konzervatív kormányok is rendre beleesnek abba a hibába, hogy miközben új intézmények sorát hozzák létre jó infrastrukturális háttérrel és költségvetési működési támogatással (tegyük egyértelművé: ez helyes szándék), aközben a régi, a nagy elődök által létrehozott – sokszor az újaknál lényegesen fontosabb – intézményekről elfelejtkeznek, hagyják senyvedni vagy akár elsovadni őket. Fejlesztésükre, sőt még a karbantartásukra sem fordítanak elegendő forrást. Hazánkban ez alól üdítő kivétel a kultúrstratégiai státusz bevezetése a nagy állami kulturális intézményeknél,

1 Az idézet ebből a kiadásból származik: MOLNÁR Tamás: *Én, Symmachus / Lélek és gép.* ford. VAJDA Lőrinc, Európa, Bp. 2000.

Nemzeti emlékezet –

A Magyar Nemzeti Múzeum
Kossuth Lajos felavatolásakor,
1894. április 1.
(Fortepan / Budapest Főváros
Levéltára / Klösz György fényképei)

amellyel megnövekedett kormányzati támogatással és fenntartói figyelemmel jár. Ugyanakkor az ebből a körből kimaradt intézmények helyzetének a rendezése az előttünk álló ciklusban elodázhatatlan kormányzati feladatnak tűnik.

Az tehát egyértelmű paradoxon, hogy a lopakodó intézményellenesség ellenére folyamatosan újak is létrejönnek. Ráadásul éppen azok támogatásával, akik azt gondolják, a szellemi teret egyszerűbb a meglévő struktúra megduplázásával elfoglalni, mint szorgos munkával egyes szervezeteket maguk mellé állítani. Az intézmények folyamatos gyarapodása nem újkeletű jelenség, közel két évszázados folyamat eredménye. Molnár Tamás írja az *Én, Symmachusban* a következőket: „Való igaz, a múlt kultúrái fennmaradtak, az alkotásaikat őrző raktárak egyre sokasodnak: múzeumok, kiállítások, fesztiválok, könyvtárak, diszkók, kultúrházak képezik e tárházak mind terebélyesebb hálózatát. Ellentétben azzal, ami a természetvédelem területén történik – a kapitalizmus és a szocializmus egyként rombolja a természetet – jelentős erőfeszítéseket teszünk a művészeti és régészeti közvagyon megóvása érdekében.” Majd hozzászóló lábjegyzetben: „Ennek oka talán az, hogy ez a közvagyon az ipari termelés számára teljesen hasznavehetetlen.”

A kultúránkat őrző és továbbörökítő intézményrendszer jövőjén elmerengve magammal is vitázom: én is támogatom a múzeumi alapfeladatokat (a gyűjtemény gyarapítása, tudományos feldolgozása és a közönség számára történő bemutatása) kiegészítését azzal, hogy a múzeum a korábbinál még inkább váljon közösségi térré.

Miközben harciasan érvelek a múzeumok tudományos feladatainak fenntartása mellett, a gyakorlatban azt látom, hogy a tudományos munkára való hivatkozás sokszor kibúvót jelent a további fontos feladatok elvégzése alól. Ez az arisztokratikus megközelítés érthetően ingerli az egyre technokratább politikai elitet, s nagyon nehéz megtalálni a középutat a valóban szükséges tudományos munka és annak túlbuzgó önreprezentációja között. Georges Steiner francia-amerikai irodalomkritikus, esszéista, filozófus a *Réelles présences* című könyvében már a '90-es évek elején felhívja a figyelmet a tudományos „kutatás” tragikomikus burjánzására laboratóriumainkban, egyetemeken és ipari,

kereskedelmi vállalatainknál. Ahogyan Steiner nyomán Molnár Tamás is leszögezi a *Lélek és gép* című írásában: „a kutatás az egyetemi álelit jelszavává vált, még akkor is, ha e kutatás híján van is azonosítható tárgynak és főként komolyságnak. Ennek végzetes hatását láthatjuk a múzeumokban és művészeti galériákban, ahol bármilyen szabálytalan tárgyegyüttesből lehet műalkotás, pályázhat különféle díjakra, ösztöndíjakra, reklámtámogatásokra.”² Az elmúlt bő két évtized ezt a folyamatot még jobban felgyorsította, életük végén Molnár és Steiner – akik 2010-ben, illetve két évvel ezelőtt hunytak el – is láthatta, hogy a nyugati egyetemi világot milyen új „tudományágak” képviselőinek tömege szállta meg, s ejtette foglyul a tudomány korábban kikezdetlennek tűnő bástyáit. A történeti múzeumok ennek még ellenállnak, de ki tudja, meddig.

MÚZEÁLIS ÉRTÉK

A hazai intézményrendszerrel, s különösen a vidéki múzeumok esetében nem csupán az a gond, hogy nem találják a helyüket, s zömük döbbenetesen rossz infrastrukturális háttérrel rendelkezik.³ Az intézmények látványosan alulfinanszírozottak is (legtöbbször amiatt, hogy a fenntartó önkormányzatok nem adnak egy forintot sem a 2013-ban konszolidált állami támogatás mellé), a muzeológusok bére pedig gyakran még a pedagógusokénál is alacsonyabb.

A látogatókat elriasztó, szembetűnő probléma, hogy számos múzeumban a szocializmus időszakában berendezett állandó kiállítások láthatók, ezeknek a régóta időszerű megújítása pedig máig nem történt meg. Vannak olyan vidéki intézmények, ahol 40-50 éves tárlatok fogadják a látogatókat, amelyek a tartalomtól függetlenül is lehangoló látványt nyújtanak. A mai folyamatosan gyorsuló világban mindenhol ömlenek ránk az egymással konkuráló, döbbenetes erejű vizuális tartalmak, nyugodtan kijelenthetjük, hogy maximum két évtized az élettartama egy egészen friss, korszerű eszközöket felhasználó kiállításnak. S ha arra gondolunk, hogy milliárdokat fordítottunk olyan kiállításokra, amelyek csak néhány hónapig vagy csak pár évig lesznek látogathatók (például a dubaji világkiállítás magyar pavilonjában, vagy az *Álmok álmodói 20* a Millenárison), akkor joggal vetődik fel a kérdés: miért és meddig halogatjuk a vállalatlan múzeumi installációk lecserélését?

A fél évszázados kiállítások megjelenése olyan, mint azé a lakásé, amit folyamatosan igénybe vesz egy népes család, de a takarításon kívül semmit sem csinál vele: nem festi ki, nem tapétázza újra, nem cseréli ki a vízköves, elsárgult, repedezett mosdókagylót, s nem zavarja, hogy a WC-deszka régóta lejár a helyéről. És akkor még nem beszélünk tartalmi kérdésekről! A közelmúltban megtekinttem a dunaujvárosi Intercisa Múzeum állandó kiállítását, ami a '70-es évek második felében készült: ugyan a tárlat közel felét kitevő, Visy Zsolt által rendezett római kori rész szakmailag ma is hiteles, s a benne kiállított tárgyak értékesek, de az installáció láttán az az érzésünk támad, mintha egy elfelejtett, évtizedek óta zárva tartó intézménybe léptünk volna be. A kiállítás második fele ugyanis az '50-es évek Sztálinvárosának, majd a '60-as, '70-es évek Dunaujvárosának szocialista iparosítását mutatja be. A kettő között jókora üresség tátong, pontosabban az egyetlen olyan kiállításrész, amit a rendszerváltás után készítettek el: ez az egykori Duna-parti falut, Pentelét is magában foglaló Mezőföld néprajzáról szól.

Az állandó tárlat döbbenetes képpel zárul: egy áruházi próbababára emlékeztető figurát beöltöztettek munkásőr-egyenruhába, fölé tettek egy eredeti munkásőrszászlót ezzel az üzenettel: ők vigyáznak ránk. Valóban? Nem kevesebb, mint harminckét évvel a kommunizmus bukása után Dunaujvárosban még mindig a munkásőrök vigyáznak a helyiek álmát? Vajon mit lehet ennek kapcsán elmondani a gyermekeinknek egy ottani múzeumpedagógiai foglalkozás

kultúránkat őrző
és továbbörökítő
intézményrendszer

2 Lásd bővebben ugyanott.

3 Vö. L. SIMON László – VIRÁGOS Gábor: A nemzet múzeumai. *Kommentár*, 2021/2.

során? Vajon miért nem utal semmi sem arra a múzeumban, hogy a kiállítás megrendezése óta eltelt több mint négy évtizedben is történtek dolgok Európában, Magyarországon, sőt még Dunaújvárosban is. Például összeomlott a szocializmus, feloszlatták a fegyveres erőszakszervezetként működő, az állampártot kiszolgáló milíciát.

Sajnos, be kell látnunk, a munkának ezt a részét nem végeztük el (s ezt volt kultúrpolitikusként, s jelenlegi múzeumigazgatóként is elmondhatom). Pedig 2010 és 2018 között fideszes országgyűlési képviselője, 2010 és 2019 között pedig fideszes polgármestere volt Dunaújvárosnak, mögöttük pedig kétharmados parlamenti többség állt. Azt a munkát, amit nekik kellett volna helyben elvégezni, nem csinálták meg, mert alulbecsülték a múzeum jelentőségét és annak identitásformáló erejét. Mert sajnálták rá a pénzt. De a muzeológusok sem tették meg, amit lehetett volna, hiszen a probléma minimális kezelése nem pénzkérdés: néhány tízezer forintból is meg lehetett volna oldani, hogy legalább jelezzék a látogatóknak: 1976-ban nem ért véget a történelem. Csak hallgatni kellett volna a francia teológus filozófusra, Pierre Teilhard de Chardinra: „Kevésbé fáradtságos megoldani a problémákat, mint együtt élni velük.”

KULTURÁLIS RENDSZERVÁLTÁS

A következő kormányzati ciklusnak éppen a fentiek miatt kell hangsúlyosan foglalkoznia a vidéki intézményrendszer korszerűsítésével. A 2007-ben megjelent, *Versenyhátrány* című első kultúrpolitikai könyvemben 30 oldalon keresztül elemeztem a megyei intézmények helyzetét a *Múzeum, könyvtár, levéltár,*

művelődési központ – A kulturális emlékezet düledező megyei bástyáiról című tanulmányomban. Fájdalmas, hogy amit éppen másfél évtizede írtam le, ma is érvényes. Csak emlékeztető jelleggel például az, hogy „azzal is szembe kell néznünk, hogy a kulturális intézményrendszer jelentős részében

elmaradt a rendszerváltás, illetve a konszolidáció. A rendszerváltás elmaradása alatt azt értem, hogy a kulturális intézményrendszer egy jelentős része ugyanaz és ugyanolyan struktúrájú, mint a diktatúra korában, csak a fenntartó neve változott tanácsról önkormányzatra. Miközben ennek az állításnak az igazságtartalmát nehéz lenne elvitatni, meg kell jegyezni, hogy az egyes területeken valóban szükséges intézményi reformok, valamint a fenntartás kérdésének rendezése nem feltétlenül támasztják alá azt a téves szemléletet, hogy mindenütt struktúraváltásra van szükség.”⁴

Akkor is idéztem Klebelsberg Kunó most is aktuális szavait: „Újra föl kell hát ébreszteni a nemzeti áldozatkésztséget nagy közgyűjtemények iránt. Szakembereink pedig az intézetekben olyan arányú és színvonalú munkásságot fejtsenek ki, mely kikényszeríti a közelismerést.”⁵ Tehát egyszerre három dologra van szükségünk: elkötelezett, friss szemléletű, szorgalmas szakemberekre, politikai akaratra és anyagi forrásra, valamint a célok elérése érdekében a magánszektor mozgósítására. Ahogyan ez a sportfejlesztésekben történt – nagyon helyesen – az elmúlt három kormányzati ciklusban.

Az elmúlt 12 év kulturális építkezésének eredményeit sokra tartom, számos rövidebb-hosszabb írásban foglaltam őket össze.⁶ Túl a 2022-es választási kampányon és a negyedik kétharmados győzelmen, érdemes szembenézni az adósságainkkal, a tovább nem halogatható feladatainkkal, mert a konzervatív tábornak történelmi lehetőséget és egyúttal felelősséget is adtak a választópolgárok. A hatalmas legitimációval élni kell, és az elmaradásainkat pótolni. S mindent úgy, hogy megértjük, hogy a modern tömegdemokráciákban a magaskultúra működésének támogatása, a múzeumi intézményrendszer konszolidációja

4 L. SIMON László: *Versenyhátrány. A (kultúr)politika fogságában*. Kortárs, Bp. 2007. 77.

5 gróf KLEBELSBERG Kuno: *Az Országos Magyar Gyűjteménygyetem [1922]* = Uő: *Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916–1926*. Athenaeum, Bp. 1927. 129.

6 Leghosszabb terjedelemben lásd: L. SIMON László: *Intézményes kultúrpolitika 2010–2020 között Magyarországon* = Uő: *Ki viszi a puskát? Emlékezet és politika*. Nemzeti Művelődési Intézet, Lakitelek, 2020.

» történelmi lehetőséget kapott a konzervatív tábor

vagy annak elmaradása érdemben ugyan nem befolyásolja a választói magatartást, s hogy ezek a témák nincsenek a legfontosabb kampányüzenetek között, mégis foglalkoznunk kell velük. Ezt a választási győzelem után 2022. április 6-án tartott nemzetközi sajtótájékoztatón indirekt módon a miniszterelnök is kimondta az ismert Churchill-bonmot felidézésével. Ugyanis – miként Roger Scruton véli – a magaskultúra adja a közös alapot a művelt emberek közötti vitákhoz, s csak akkor maradhat fenn, ha a hagyomány és a társadalmi normák tisztelete övezi. Igaza van Scrutonnak abban is, hogy ellenkező esetben állkultúra veszi át a helyét – mennyi példát tudnánk sorolni az elmúlt évtizedből is az állkultúra, a tudományos ezotéria erősödésére, agresszív képviselőik térfoglalására.

A magaskultúra azon keveseknek fontos, véli Scruton, „akiket a szellemi élet érdekel”. Ám a választói fókuszcsoportok reakcióit folyamatosan szondázó politikai vezetőknek, a szavazók véleményét túpontosan feltett kérdésekkel megismerő elemzőknek és döntéshozóknak sem lehet indifferens a magaskultúra pozícióinak védelme, s visszaverése azoknak a törekvéseknek, amelyek a tartós értékeket folyamatosan egybemossák a tömegkultúra divathullámaival. Még hozzá azért, mert a magaskultúra értékeit mindenki élvezni: magaskultúra nélkül nincs az életünket könnyebbé és komfortosabbá tevő technika, valamint magasztossá és örömtelivé tevő művészet. A magaskultúra alapozza meg a tartalmas életet, aminek a megléte már a széles tömegek szempontjából is érvényes politikai kérdés.

A kormány érdeke is, hogy elváljanak egymástól a valódi tudományos műhelyek és az áltudományos csoportok. Csábító a kutatás szabadságára, a tudomány és a művészet autonómiájára hivatkozva elugrani a probléma elől, azt mondva, hogy legyen verseny és a valódi értékeket felszínre hozó vita. Cinikus azon döntéshozók hozzáállása, akik azért staffirozzák ki az ezotérius horoszkópkészítőket, hogy megmérkőzhessenek a csillagászokkal és az úrkutatókkal.

A tudományhoz való viszonyon túl az esztétikai kérdésekkel való foglalatosság sem kerülhető meg a következő négy évben. Parafrázálva Láncki András azon kijelentését, hogy „a vallásosság magánügy, a vallás viszont nem az”, azt állítom, hogy az ízlés magánügy, de a köztereink, a környezetünk esztétikai állapota már nem az. Tudjuk, hogy négy évtized „emberarcú” szocializmusa mit tett az épített környezetünkkel, falvaink egykor egységes arculatával, városaink rendezett, harmonikus és arányos világával, köztereink történelmünk nagyjait felidéző szobraival. A falvakat Kádár-kockákkal zsúfolták tele, a városainkat panelrengetegekkel csúfították el, köztereinket a kommunizmus dicsőségét hirdető, többségükben hazug alkotásokkal tűzdelték tele. Ugyanezt tették a divattal, a belsőépítészettel, a boltok kirakataival és pultjaival. Ez utóbbiakat lehetett orvosolni, az előbbieket, a megcsonkított kupolákat, a beton förmedvényeket még az unokáink is látni fogják. Mi csupán egy választ adhatunk a romeltakarítás során: ízléses, arányos, korszerű, a mai formanyelvet visszatükröző, tájba illő épületeket, köztereket, környezetet kell magunk mögött hagynunk. S ellent kell állnunk a giccs csábításának. Ebből a szempontból szembeötlő a fejlődés: az első Orbán-kormány idején épült Nemzeti Színház és a mögöttünk hagyott ciklusban megvalósult Magyar Zene Háza vagy a Néprajzi Múzeum új épülete között óriási a különbség, természetesen az utóbbiak javára. Az elmúlt évek építkezései – köztük a Puskás Aréna is – város-történelmi szempontból is kiemelkedő, akár évszázadokra meghatározó értékeket teremtettek.

Muzeális darab – Részlet a dunaujvárosi Intercisa Múzeum állandó kiállításából 2022 tavaszán (Kömíves András felvétele)

» korszakká összeálló időszak

Mint írtam, ellent kell állnunk a giccs csábításának. Mindeközben a jelenlegi kurzust a giccs pártolásával vádolják meg, javarészt igaztalanul. De ez egy olyan toposzá képes válni, ami tartósan sokkal több kárt okozhat a történeti emlékezetben, mint bármilyen jogállamisági kritériumról szóló uniós vita vagy kötelezettségszegési eljárás. Akik értik, hogy egy kurzussá vagy korszakká összeálló időszakot hogyan lehet hitelteleníteni, s a későbbi negatív történeti véleményt már most megalapozni, azok nem is tétlenkednek. Elég csak elolvasni a választók többségét egyébként magáról lenéző, önmagukat a konzervatív szavazók fölé helyező liberális véleményformálók 2022-es választást követő

megnyilvánulásait, amelyek közül az alacsony színvonaluk miatt most csak egyet idézek. A filozófusként aposztrofált Tillman J. A. éppen arra ad mintát, hogy miként sajnálják le a képviseleti demokráciát (amennyiben nem nekik tetsző a végeredmény), s miként próbálják esztétikai értelemben diszkvalifikálni, porba süjtani az Orbán-kormányt és a híveit. Közvetlenül a választás után a nevezett úgy nyilatkozott, hogy „a közügyek kérdése ugyan elég komplex, kárhuzatos állapotaink alapjában mégis két forrásra vezethetők vissza: a kulturálisan kódolt korlátoltságra, [és] az egyenlőség téveszméjére, mely csak a jéghegy csúcsa a Felvilágosodás fantazmáinak masszívumában. Rousseau és tettestársai nyomán téveteg szellemek és szellemi bűnözők nemzedékei révén vált általános & egyenlő & titkos választójoggá – minek folytán félalfabéták, nemzeti zombik, és más magasszintű ítélőerővel felszerelt fejek megvezetett tömegei döntenek. Akikről persze azt halljuk, hogy majd egyszer felvilágosodnak, s eljő a demokratikus Kánaán”. Arra az újságírói kérdésre, hogy mit gondol, vajon milyen hatással lesz a magyar kultúrára a választás eredménye, Tillman J. A. így válaszolt: „Bár nem gondolom, hogy egészen »ki lehet vonulni a helyhez kötött társadalmi és politikai ellenőrzés világából« – mint Manuel Castells véli –, de a különböző technológiák a lehetőségek új tereit hozták és hozzák létre, amelyekben művelhetők az alkotóképességek szabad, alternatív kultúrái. Ehhez szükség van – és még inkább lesz – egy s másra, megdöntött gondolkodásra, cselekvő kreativitásra, továbbá az önálcázás, a megtévesztés, a hekkelés leleményes stratégiáira, taktikai megoldásaira... Persze a köztereken és -helyeken még fényesebben fog ragyogni a giccs, a galádság és a gané nemzeti szentháromsága.”

Ezzel az arrogáns, fellengzős, és kifejezetten sértő nyilatkozattal azért kell most foglalkoznunk, mert a giccs billogával él, alátámasztva azt, amit fentebb írtam. Azaz már előre hiteltelenít mindent, ami a következő négy évben fog megszületni, megépülni vagy megtörténni. Éppen ezért kell a giccshez való viszonyunkat tisztázni. Ha a giccs mibenlétéről, terjedésének hihetetlen sebességéről, sőt egyre szélesebb körben tapasztalható legitimációjáról gondolkodunk, érdemes idéznünk Roger Scrutont. A giccs szerinte ugyanis valódi alkotás, valódi szellemi termék, csak az benne a legnagyobb csapda, hogy hamis termékről van szó. „A hamis szellemi termék nem hazugság, hanem valódi teljesítmény. A szellemi érték meghamisításához az elkövetőnek saját magát is meg kell tévesztenie, nem csak másokat.”⁷ Szerinte a mai giccsset éppen a giccsből való félelem teremtette meg. Úgy véli, hogy „a modernista művészek szakítottak a figuratív ábrázolással, illetve a tonális zenével, mert tagadták az akadémikus művészet édeskés szentimentalizmusát. Csakhogy az őket követő posztmodern már azt hiszi, hogy a tagadás maga művészet.” Scruton borzasztónak találja, hogy John Cage 4 perc 33 másodperces néma, egyetlen hang nélküli zongorajátékát klasszikus zeneműnek tartják, miként azt is, hogy elégedő a giccsset idézőjelbe tenni, ahogy Andy Warhol tette, s máris mély művészi értéke lesz az *art industry* szemében. S valóban, ezek a reklámparéhoz hasonló fogások beszippantják az embert, én magam is sokáig rajongója voltam Cage fent nevezett művének, ahogyan sok más olyan koncept- és gesztusműnek, amelyek mögött az intellektuális tartalom valójában egy tómondattal leírható. Scruton azért hasonlítja a művészet ezen világát a reklámparhoz, mert egy szerinte nem létező világot teremt,

⁷ Az idézet és a továbbiak is ebből a kiadásból származnak: Roger SCRUTON: *A szépről*. ford. OROSZ István, MMA, Bp. 2019.

akárcsak a reklámpiar (s mindeközben egész hadseregnyi szakértő, kurátor, kritikus és galerista él meg remekül belőle). „Azzal a különbséggel, hogy a reklám valami másnak az eladását szolgálja, míg itt maga a reklám a termék” – így Scruton. Tehát a giccs, az ezen jelenségekre adott hibás válasz, ami valahol érthető is, hiszen az avantgárd totális formabontása után a teljesen kiüresített jelleg, a tartalom nélküli tartalomhoz vagy termékhez való eljutás után a visszafordulás nagyon nehéz. Nem mindenkinek sikerül olyan érvényes művet létrehoznia, amit nem vet el a művelt közönség, ami nem a korábbi korok művészetének és formanyelvének ismétlése, utánzása. Ezért olyan pesszimista Scruton, mert ő is látja, sokszor lehetetlen a visszafordulással együtt az érvényes, korszerű nyelv megtalálása: „Még lehet, az a kultúra végzete, hogy valahányszor ránk tör a veszélyes valóság iránti sóvárgás, gyorsan valamilyen Disneyland-világba sodorjon bennünket” – véli azon töprengve, hogy a magaskultúra hanyatlása mögött azt láthatjuk, hogy az értékes szellemi teljesítményt az értéktelen, a magaskultúrát annak gyenge utánzata szorítja ki.

Az igazi értékek nem veszhetnek el, mert azokra épülnek a társadalmi normák. Scruton szerint a kultúra nélkül érzelmi analfabéták vagyunk, a kultúrát nem helyettesítheti az álkultúra. „Az álkultúra körülbelül olyan következményekkel jár, mint a politikában a korrupció.” Azért is fontos a tudományban és a művészetben is az egyértelmű értékválasztás, mert csak a valódi kultúra felkarolása garantálhatja, hogy 16 év folyamatos kormányzása szellemi értelemben is korszakká álljon össze. A kormányzásban eltöltött idő példátlan hosszúsága nem elegendő hozzá. A két világháború közötti Magyarország felemelkedéséhez és egy szellemileg is értelmezhető kurzus kialakulásához is a hiteles kultúrpolitika, a tudomány, a köz- és a felsőoktatás, valamint a művészet felkarolása vezetett. Nem véletlenül fordítottak annyi energiát a kommunista hatalom ideológusai a Trianon utáni országépítés hiteltelenítésére és a meghatározó szellemi-politikai vezetőknek (Kornis Gyulától Klebelsberg Kunóig), a kimagasló művészi teljesítményeket nyújtóknak (Aba-Nováktól Dohnányi Ernőig) a kollektív emlékezetből való kitörlésére. Vagy legalábbis arra, hogy csökkentsek a jelentőségüket, relativizálják az értéküket.

KONZERVATÍV KULTÚRKORSZAK

A jelenlegi kormányt oly vadul támadó liberális értelmiségiek egy része már a *nemzeti kultúra* fogalmától is hideglelést kap. Közülük sokan tagadják, hogy a közös nyelv vagy a földrajzi értelemben vett közös haza keretein túl lenne értelme nemzeti sajátosságokról, sajátos magyar stílusról, világlátásról, életérzésről beszélni. Nem zavarja őket az az ellentmondás, hogy közben közép-európaiságról ugyanezen fogalmak mentén ők maguk is szívesen beszélnek, mert Hrabalt, Menzelt vagy Mrožeket úgymond könnyebben szeretik, mint Illyést vagy Csoórit. Lehet, hogy értelmetlen magyar lélekről, pontosabban lelki alkatról beszélni (vö. Szekfű Gyula: *A magyar bortermelő lelki alkata*. 1922), s minden bizonnyal igazan van Bibónak abban, amit az *Eltorzult magyar alkat, zsákutács magyar történelem* című esszéjében így fogalmazott meg: „az egyéni vagy közösségi alkat törvényszerűségeire való hivatkozás is mindig gyanús, ha valamilyen cselekedetre vagy cselekedet elmulasztására igazolásul veszik elő. Nem jó azt hallanunk, amikor már minden érv kifogy, hogy ez vagy az a politikai rendszer, ez vagy az a megoldás azért nem jó, mert a magyar lélekkel ellenkezik, vagy azért jó, mert azzal egyezik.”⁸

Igen, tennünk kell azért, hogy bennünk ne csökkenjen „az állandóság ösztöne”! Ugyan sokan nem tartják érvényesnek a lelki alkat vagy a nemzeti karakter kifejezéseket, egy bizonyos: kultúrákat, nemzeti kultúrákat valami alapján mégis meg lehet különböztetni egymástól. Azaz a nemzeti kultúrák valóságos szellemi-lelki keretrendszerek, identitásainkat meghatározó paradigmák. S a különböző nemzeti kultúrákat egymástól nem pusztán az eltérő nyelv választja el

8 Lásd bővebben: Bibó István: *Eltorzult magyar alkat, zsákutács magyar történelem* [1948]= Uő: *Válogatott tanulmányok*. II. köt. Magvető, Bp. 1986.

Szintézis – Kilátás az óbudai Flórián tér 4–5. számú lakótelepi házból, alant Aquincum római romjaival
(Fortepan / Szalay Gyula)

(sőt, bőven találunk rá ellenpéldát is, gondoljunk csak az írekre, akik angolul beszélnek, s egy sor elnyomott kis nemzet tagjaira Oroszországban, akik legfeljebb úgy tanulják vissza őseik nyelvét), hanem olyan sajtóságos, nehezen leírható vagy meghatározható stílusjegyek, amelyek más nemzetre, más nemzetek alkotóinak munkáira általánosságban nem jellemzőek. Leo Strauss szerint ez még a civilizációk megkülönböztetésére is igaz: „Ha azt a kérdést tesszük fel, hogyan lehet az egyik civilizációt a másiktól megkülönböztetni, azt szokták válaszolni, hogy a legnyilvánvalóbb és legkevésbé félrevezető jelzések a művészeti stílusokban megmutatkozó különbségek.”

A következő négy évben önazonosságunk őrzésén és folyamatos erősítésén túl tehát a tradicionális kulturális intézményrendszer, s különösen is a vidéki múzeumok szellemi és anyagi feltőkésítésére kell fordítanunk a figyelmünket és a látványos gazdasági növekedés okozta költségvetési többletbevételeket. Már amennyiben nem ír mindent felül a szomszédunkban zajló háború és annak gazdasági következménye. Az orosz–ukrán háború ugyanis már most jelentősen megterheli a magyar költségvetést: a kormány hatalmas mértékű humanitárius segítséget nyújtott a nagyszámú menekültnek, miközben fenntartja a határ mentén a rendet és a biztonságot, professzionálisan működteti a túlterhelt helyi közigazgatást. A szülőföldjükön maradó vagy majd a háború után oda visszatérő kárpátaljai magyarok megsegítése szintén erkölcsi, sőt alkotmányos kötelességünk.

Bárhogyan is alakuljon és bármeddig is húzódjon el ez az értelmetlen háború, s ennek következményei az energiaszektorra, a gépiparra, a műtrágyapiacra bármilyen negatív hatásokkal is járjanak, a 2010 után megkezdett kulturális építkezést nem szabad abba hagyni. A 2022-es választás utáni első miniszterelnöki megnyilatkozás reményt keltő: az érezhetően egyre nehezebb nemzetközi helyzetben is tudja a kormány, a kultúra, a művészet erős támogatása, a politika fókuszába helyezése nélkül nincs erős Magyarország, gyengülni fog a nemzeti identitás, s nincs szuverén, keresztény magyar állam, valamint hosszú távon nincsen az EU politikáját joggal és markánsan alakító nemzeti kormány. ■